

ION I. C. BRĂTIANU ȘI ASIMILAREA PRIMEI GENERAȚII DE SOCIALIȘTI

Apostol Stan

Viața politică românească în ultimul deceniu al secolului trecut era dominată de disputa pentru putere dintre cele două partide istorice, conservator și liberal. După răscoalele țărănești din 1888, dar mai cu seamă după înăbușirea lor sângeroasă, liberalii au conceput un șir de reforme economico-financiare, dar s-au izbit în parlament nu numai de rezistența conservatorilor în raport cu intențiile mai ample de schimbare a înseși bazelor societății românești, ci chiar de reticențe provenite din mijlocul lor, cu deosebire din partea unor fruntași liberali influenți, în frunte cu șeful partidului, D.A. Sturdza.

În contextul unei relative stagnări reformatoare, după schimbările constituționale din anii imediat următori războiului de independență, când din trunchiul liberal s-a desprins mica grupare radicală condusă de C.A. Rosetti și apoi de G. Panu, dezbaterile ideologice se transferă îndeosebi în opinia publică. Aceasta se deschidea la interpenetrarea de idei, inclusiv a acelor socialiste, răspândite în acele momente nu numai din necesitatea de a umple un gol de idei, ci și prin contagiune europeană, prin părerea acreditată atunci în numeroase țări, anume că această doctrină se prefigura ca un panaceu.

În România, socialismul ca doctrină și acțiune politică se afirmă în anii războiului pentru independență, vădindu-se ca o mișcare intelectuală apărută în țară prin intruziunea unor străini. Dr. Russel și C. Dobrogeanu-Gherea – spre a nu-i menționa decât pe aceștia – erau evrei din Rusia, deveniți socialiști prin influența exercitată de Marx și Engels, în rândul diferitelor cercuri de intelectuali ruși care năzuiau abolirea absolutismului țarist. Ideile socialiste, receptate prin filieră rusă, purtau de la început o pecete distinctă, mesianismul lor altoindu-se pe sufletul slav predispus să găsească leacuri absolute pentru o societate ideală în care raiul ceresc ar fi descins pe pământ. Din aceste motive, încă din primele momente ale difuziunii sale, socialismul a pornit de la schemele marxiste clasice. Mai întâi, purtătorii lui au dat o viziune total eronată societății românești: clase sociale, partide politice și mecanisme instituțional-constituționale etc. deoarece căutau în zadar acea clasă socială – proletariatul – predestinată să devină reazemul sigur al schimbărilor inevitabile sociale și politice din România.

Datorită acestei închistări ideologice, a dogmei doctrinare pe care socialiștii prin Gherea au continuat s-o difuza, într-un climat de toleranță asigurat de regimul constituțional din România pe care-l blamau, socialiștii s-au menținut ca un fel de sectă, cu rezonanță redusă printre intelectualii moldoveni, aceștia din urmă legați printr-un fel de cordon ombilical de elemente similare din Rusia care, periodic, prin represiunile și expulzările țariste, le furnizau noi elemente.

Repudiind regimul parlamentar și punând accentul, în primele lor manifestări, asupra intenției de a-l răsturna prin aducerea la suprafața politică a păturilor dezmoștenite ale societății, nu atât prin mijloace legale, ci pe calea răsturnărilor violente, prin propovăduirea chipurile a rivalității ireconciliabile dintre clase, socialiștii din România au speculat într-o anumită măsură starea precară agrară și a sistemului de proprietate funciară care încătușau în forme apăsătoare o numeroasă parte a țărânimii. Rezultatul? Răscoalele țărănești din 1888 care, indiferent de cauzele lor intrinseci, au fost alimentate parțial de socialiști.

Înnăbușirea sângeroasă a acestor răcoale a dovedit socialiștilor că statul român nu era o ficțiune, ci un organism capabil să apere bazele societății atunci când erau primejduite de violență. A survenit astfel o reorientare a mișcării socialiste. Partea ei mai realistă în frunte cu Morțun și Nădejde, concomitent cu perseverarea în acțiunea de organizare a unui partid sub forma unui club central, în fapt de unificare a cercurilor restrânse de intelectuali diseminate în câteva localități, mai ales la Iași și București, își propune intrarea în legalitate, adică transformarea socialismului într-o doctrină alternativă în cadrul sistemului constituțional din România. A apărut într-un asemenea context de gândire, încercarea de integrare a socialiștilor în viața politică. Și pentru că în România proletariatul nu exista ca clasă, s-a ajuns la comiterea unei prime erezii, anume la întoarcerea interesului spre țărânimă, locuitorii care prin număr copleșeau toate celelalte categorii sociale aflați în stare de suferință.

După 1888, câțiva socialiști – Nădejde, Morțun și apoi Stere – au devenit deputați în parlament din partea colegiului al treilea țărănesc, manifestându-se aici în ipostaza de apărători ai unor asemenea interese. Și, deși pe plan teoretic, prin conferințe sau scrieri politice, continuau a disemina ideile marxiste clasice, aici, în parlament, prin intervenții în favoarea țărânimii și a consolidării regimului constituțional, socialiștii se comportau ca oameni politici, adică priveau realitățile concrete încercând ameliorarea pe cale legală.

Ce se întâmplă în sânul liberalilor care în întreaga epocă a renașterii noastre naționale avuseseră rolul de element propulsor în toate domeniile? De la moartea lui Ion C. Brătianu, prin preluarea conducerii partidului de către D.A. Sturdza, liberalii intraseră într-o fază de stagnare reformatoare. Deși sub raport guvernamental ultimul deceniu al secolului trecut este dominat de conservatori, preocupați, sub raport social-economic să țină societatea în forme relativ

osificate, nici liberalii, atunci când s-au aflat la cârmă, n-au vădit idei sau proiecte mai îndrăznețe. A existat în sânul acestora un fel de conflict între generații. Dacă la vârf se aflau oameni bătrâni în genul lui D.A. Sturdza și M. Ferekide, cu influență în colegiile electorale și mai ales în organizațiile locale ale partidului, de regulă prudenți sub raportul reformelor social-politice de anvergură, pe care le inseraseră sub formă principială doar ca o promisiune de perspectivă îndepărtată, printre liberali s-au aflat și oameni mai avântați. Este, mai întâi, un om de vârstă medie, economistul Petre S. Aurelian, dar și Vasile Lascăr. Primul, devenit șef de guvern în răstimpul noiembrie 1896–martie 1897 – într-un moment de criză în rândul partidului guvernamental¹ –, după îndepărtarea de la putere dezvoltă chiar o mișcare reformatoare în jurul ziarului "Drapelul".

Se constituia astfel o disidență liberală retransată pe pozițiile unor reforme substanțiale, în raport cu aripa conducătoare care avea drept exponent pe D.A. Sturdza. Tineretul liberal, în fruntea căruia se afirmă Ionel și Vintilă Brătianu, era total nemulțumit de inerția partidului, de faptul că ținut în făgașe rigide, făcuse să se estompeze deosebiriile dintre ele și conservatori. Așa se explică faptul că timp de un deceniu, între 1887–1897, survenise un proces fie de "migrare" spre conservatori, fie de desprindere de majoritate a unei pleiade de personalități ca: Take Ionescu, G.D. Disescu, C.C. Arion, Barbu Delavrancea, Vasile Lascăr, Em. Porumbaru, Mihail Cornea, Coco Dumitrescu-Iași, N. Fleva, G.D. Paladi, G. Mărzescu² etc.

Ce era de făcut într-o asemenea situație pentru redobândirea unei identități liberale inconfundabile cu aceea conservatoare? Printre cei care își puna o asemenea întrebare era Ionel Brătianu. Spre deosebire de P.S. Aurelian, un pretendent la cârma liberală care propunea schimbări, Ionel Brătianu avea avantajul că, acționând în aceeași direcție, era tolerat de bătrâni întrucât nu-și vedeau amenințate imediat pozițiile conducătoare. În plus, Ionel Brătianu se afla sub aripa proteguitoare a lui D.A. Sturdza și M. Ferekide care, făcându-i unele concesii și, mai ales, pregătindu-i o succesiune mai îndepărtată, îi dădură în răspundere reformularea doctrinei din perspectiva marilor necesități social-politice ale țării.

Din 1898, în București, Ionel Brătianu devenea inițiatorul unui cnaclu de dezbateri ideologice. Erau puse astfel bazele cercurilor de studii liberale, poziție care-i prilejuiau aprofundarea diferitelor curente de idei din țară, inclusiv a noilor tendințe socialiste. Inaugura dezbateri politice nu ca un sectant închisat în propria-i gândire, ci ca un om politic de larg orizont. Își apropie astfel oameni ca: C. Băicoianu, dr. Const. Angelescu, G. Saita, N. Coculescu, Emil Frunzescu, etc., dar și socialiști ca: Morțun, Al. Radovici și C. Stere. Pe acesta din urmă îl cunoscuse la Iași, în a doua jumătate a anului 1898³.

Prin asemenea contacte, Ionel Brătianu cunoscuse mai bine orientările mișcării socialiste, observând în sânul acesteia apariția unei înclinații

reformatoare cu direcție democratică, înregistrată de altfel și în parlament prin intervențiile lui Nădejde. Ca tânăr liberal, moștenitor al unei tradiții familiale care-i impunea scoaterea liberalismului din făgașul stagnării, prin prisma mișcărilor sociale și a revoltelor țărănești din 1888, Ionel Brătianu nu putea să nu constate coincidența ideilor lui cu unele intenții care porneau de la socialiști.

Hotărât să dezvolte liberalismul sub raport ideologic, să-l degaje de cadrele limitate în care-l cantonase D.A. Sturdza, să-l deschidă spre o largă reformă social-politică, Ionel Brătianu avea nevoie de oameni care să fie convinși de asemenea idealuri. Mulți se găseau chiar printre tinerii liberali, dar după cum la începutul și jumătatea secolului trecut tineretul era fascinat de liberalism, la finele aceluiași secol el se lăsa cu deosebire sedus de socialism, cu atât mai mult cu cât se configura drept un domeniu al utopiei și generozității. Oare dacă partidul liberal ar prelua el acele idei generoase transpunându-le în programe politice, nu s-ar deschide pentru acesta era unor majore împliniri? Intui necesitatea unor contacte cu socialiștii care, deși constituiți într-un partid, nu se putuseră implanta puternic în solul românesc, pentru că multe din principiile enunțate mergeau dincolo de realitate. Constituiți într-un partid distinct și acționând ca atare, acești socialiști ar fi perseverat pe o cale greșită, aceea a diversunii politice. Scoși însă de sub climatul utopiilor și puși să facă politică în raport cu necesitățile momentului, ei puteau fi utili partidului liberal. Orientarea acestuia – după Ionel Brătianu – trebuia împinsă mult spre stânga, pentru acoperirea tuturor aspirațiilor social-politice, paralizându-se astfel orice încercare de a mai constitui forțe politice alternative între liberalism și conservatorism. Impulsul în această direcție îi venea lui Ionel Brătianu și din experiența radicalismului care, eșuând în sânul partidului liberal și pierzându-și direcția imprimată de C.A. Rosetti, se transformase în politicianism, un curent care balansa neprincipial între liberalism și conservatorism, întreținut de oameni interesați sub o formă de parvenitism guvernamental.

Prilejul reconvertirii concrete a primei generații socialiste se ivi în noiembrie 1898, cu ocazia alegerilor comunale. La sugestia lui Ionel Brătianu liberalii au acceptat ideea ca, în diferite localități, să se meargă pe liste comune cu socialiștii, acolo unde aceștia se impuseseră în fața electoratului din colegiul țărănesc. O primă experiență în această direcție fusese efectuată încă din 1894 la Ploiești, când pe plan local liberalii susținuseră pe socialistul Al. Radovici⁴. În 1898, interesați să folosească ascendentul socialist la Ploiești, Galați și Vaslui – în acțiunea de contrabalansare a conservatorilor –, liberalii accentuează colaborarea cu C. Stere, C. Crupenschi, I. Radovici, I.C. Atanasiu și V. Vasiliu⁵.

Spre deosebire de C.D. Gherea care respingea o asemenea direcție politică, socotind-o o modalitate de ștergere a identității socialiste, ea era promovată de elemente cu pondere mai însemnată pe planul practicii politice. În octombrie 1898, într-un discurs electoral la Iași, C. Stere afirma că se hotărâse să acționeze alături de liberali, deoarece reprezentau în țară "ideea progresistă și democratică"⁶.

Socialiștii nu trebuiau să se plaseze pe o poziție exclusiv critică, în acest caz fiind condamnați la pasivitate. Ei puteau deveni utili numai în colaborare cu liberalii. Tot C. Stere susținea inconsistența teoriei socialiste bazată pe muncitorime ca forță propulsoare a progresului. În România – mai afirma el – lipsea proletariatul industrial, neputându-se afirma nici chiar în viitor. Ca atare, țărănimea trebuia așezată în centrul interesului, urmărindu-se dezvoltarea nivelului ei economic, cultural și politic. În contact cu realitățile românești, partidul socialist trebuia să se schimbe radical. El nu putea împlini o funcție revoluționară, ci una reformistă în folosul "muncitorimei române reale, țărănimea". De aici nevoia de a colabora cu partidele democratice și radicale, în cazul de față cu liberalii. Aceștia se configurau drept partid care sub raport pragmatic afirmă principii atât de largi, încât "dacă generația noastră va reuși să-l realizeze pe deplin, va putea cu conștiința împăcată să lase urmașilor lor mergerea înainte". Alăturându-se liberalilor, socialiștii – mai arăta Stere – vor putea precipita votul universal, autonomia comunală, reforma sistemului de impozite⁷ etc.

Organizația liberală din Iași avusese un mare rol în încheierea cartelului electoral cu socialiștii locali. În această privință, la 19 octombrie 1898, G. Mârzescu preciza că C. Stere și C. Crupenschi fuseseră selectați pe listă liberală pentru că erau "doi luminați socialiști". Și întrucât liberalii erau adepții principiului liberei cugetări în chiar interiorul instanțelor conducătoare, toate ideile și teoriile, inclusiv cele socialiste se puteau impune numai prin confruntare. De aici nevoia de a se întinde "o mână amicală socialiștilor", precum se procedase odinioară cu radicalii, resorbiți însă atunci de conservatori. Asociați cu liberalii, socialiștii însă – după G. Mârzescu – nu vor fi sufocați ideologic. Ei se vor bucura "de cea mai deplină libertate de gândire și acțiune". Se aprecia că, intrați în administrația locală, socialiștii vor fi liberi s-o susțină sau s-o critice. Aleși consilieri la Iași pe listă liberală, C. Stere și G. Crupenschi erau salutați la 1 noiembrie 1898 drept oameni care lăsaseră o "excelentă impresie", capabili deci a demonstra o cotitură în însăși activitatea lor politică⁸.

Dar această simbioză socialisto-liberală realizată grație lui Ionel Brătianu, pe de o parte, și a lui V.G. Morțun și C. Stere, pe de alta, la finele lui 1898 și mai cu seamă la începutul anului următor avea să fie pusă la grea încercare. Mai întâi, nu toți fruntașii liberali o agreau. Cu deosebire din partea pretendentului la șefie, P.S. Aurelian, exista părerea că o colaborare cu socialiștii ar sfârși printr-o contagiune atât de puternică, încât liberalismul ar sucomba. Dornic de revitalizarea partidului și de deschiderea lui larg democratică, P.S. Aurelian socotea că liberalii înșiși să coboare în mijlocul poporului, fără a recurge la implantul socialist.

Poziția aceasta coincidea cu aceea a conservatorilor care combăteau hotărât evoluția liberalismului într-o asemenea direcție. Conservatorii erau conștienți că liberalii alunecau programatic spre revendicări fundamentale,

încercând să forțeze reformele pe care în acele momente de fine de secol le schițaseră doar în limite insignifiante. La 15 februarie 1899, în Senat, Titu Maiorescu blama alianța liberalo-socialistă, considerând-o dizolvantă pentru chiar instituțiile constituționale⁹. Socialiștii – observa el – se afirmaseră ca republicani, ateii și împotriva armatei ca instituție. Cu asemenea concepții, în sânul liberalilor vor deveni un ferment dizolvant sau, în orice caz, vor face din acest partid istoric o formațiune radicală.

Aceste prime colaborări socialisto-liberale erau puse la grea încercare nu numai de asemenea critici. Ele erau primejduite de activitatea revoluționară desfășurată la sate de elementele socialiste radicale. În această privință, Clubul socialist central din București, în neputința de a-și găsi un suport social în orașe, își mutase centrul de activitate la sate. Aici, cu deosebire în județele Vlașca, Teleorman, Olt, Romanați, Argeș, Dâmbovița și Buzău, în contextul dezvoltării activității în colegiul electoral țărănesc, o parte dintre membrii lui au creat cluburi politice, în fapt filiale ale organizației din București, reușind până la finele anului 1898 să se întemeieze circa 300 cluburi¹⁰. Încăpute pe mâna unor fruntași socialiști cu idei radicale, ca de pildă Banghereanu și Ficșinescu¹¹, aceste cluburi, deși constituționale, devin din focare de propagandă politică cu caracter electoral, instrumente de instigație și provocare a unor revolte – cum însuși Gherea arăta –, în mijlocul unei țărâni aflate în stare de mari suferințe. Propaganda politică efectuată de socialiști păcătuia prin faptul că era desfășurată în spiritul luptei și chiar al urei de clasă, sfârșind prin a aprinde nemulțumiri și a stimula chiar revolte.

Aflați la putere, în ciuda colaborării cu socialiștii reformatori, liberalii s-au simțit provocați de acele "uneltiri". M. Ferekide însă, ministrul de interne, prin măsuri hotărâte de desființare a cluburilor care deviaseră de la spiritul constituțional, mimând pacea socială, la începutul lui 1899 decidea chiar arestări în rândul unor fruntași ai acestora¹², precum și expulzarea unor gazetari și muncitori străini, deveniți agitatori printre țărani români. În opinia publică însă, inclusiv prin contribuția unor liberali dar mai cu seamă a conservatorilor, se acredita părerea că socialiștii din parlament și consiliile comunale – asociați cu liberalii – duseseră o activitate de subminare și compromitere a guvernului liberal. Ca atare, din rândul liberalilor veneau unele voci de eliminare a implantului socialist, înfăptuit la insistențele lui Ionel Brătianu. Acesta pledă insistent atât pe lângă D.A. Sturdza, cât și pe lângă Ferekide de a observa că, prin acțiunea lui, rândurile socialiștilor se scindaseră: "generoșii" care deveniseră legalști și radicalii și nihiliștii – unii expulzați – care repudiau ordinea constituțională¹³.

Depășind acest moment de criză, în înțelegere cu Ionel Brătianu, socialiștii reformiști nu abandonează ideea integrării lor în partidul liberal.

La 21 decembrie 1899, reuniți în casa lui V.G. Morțun, Gherea, soții Nădejde, frații Rodovici, G. Diamandy, I.C. Atanasiu, C. Stere etc. discută –

la propunerea lui V.G. Morțun – dizolvarea formațiunii lor politice și trecerea la liberali¹⁴. Gherea se opunea categoric, dar era depășit de curent. La 21 februarie 1899, Ion Nădejde, printr-o scrisoare publică, demisiona din partid și din conducere. La finele lui aprilie survenea la București al VI-lea congres socialist care, neadoptând nici o hotărâre, mai ales aceea de transformare într-o formațiune democratică¹⁵, se autodizolva. Drept urmare, Morțun, Stere, Nădejde, Diamandy etc. au intensificat legăturile cu Ionel Brătianu, sfârșind prin integrarea lor în formațiunea politică liberală¹⁶. O asemenea situație era oficializată cu ocazia unui banchet oferit în onoarea lui D.A. Sturdza la 9 februarie 1900. N. Lupu, unul dintre socialiștii convertiți, amintea mai târziu că "întreaga mișcare socialistă" adoptase acea decizie cu scopul de a "forma un puternic curent de stângă liberală"¹⁷. Era tocmai interesul urmărit de Ionel Brătianu de dezvoltare a curentului radical din sânul partidului liberal și, pe de altă parte, de asimilare a generației de socialiști reformatori afirmați în societatea românească la finele secolului trecut.

Din această perspectivă, trecerea "generoșilor" la liberali nu poate apare ca un act de trădare, cum o considera istoriografia marxistă, și nici ca un act unilateral al socialiștilor. Este un merit incontestabil al lui Ionel Brătianu care a reușit să facă dintr-o parte a socialiștilor reformatori oameni politici, dar nu prin cantonarea partidului liberal în imobilism, ci prin deschiderea largă spre reformă socială și politică, înfăptuită de el în anii următori.

¹ Radu-Dan Vlad, *Le gouvernement libéral P.S. Aurelian*, în "Revue Roumaine d'Histoire", tom. XXXI, no. 1–2, 1992, p. 103 și urm.

² C. Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, II, București, 1928, p. 229.

³ Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, I, Cartea Românească, București, 1988, p. 245–246.

⁴ *Ibidem*, p. 254–255.

⁵ *Ibidem*, p. 247–248.

⁶ *Ibidem*, p. 250.

⁷ *Ibidem*, p. 251–252.

⁸ "Propaganda", I, nr. 121 din 28 noiembrie 1898.

⁹ Z. Ornea, *op.cit.*, p. 266.

¹⁰ *Ibidem*, p. 243 și urm.

¹¹ C. Bacalbașa, *op.cit.*, p. 253.

¹² *Ibidem*.

¹³ Z. Ornea, *op.cit.*, p. 261–264; D.A.D., nr. 22, 21 iunie 1917, p. 198.

¹⁴ Const. Titel Petrescu, *Socialismul în România*, 1944, p. 132–133; I.C. Atanasiu, *Mișcarea socialistă*, 1932, p. 336–337.

¹⁵ Z. Ornea, *op.cit.*, p. 268.

¹⁶ *Ibidem*, p. 270–274.

¹⁷ D.A.D., nr. 32, 27 iulie 1917, p. 367.